

Історія

УДК 355.65:282(477.83/.86)"1918/1919"

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20616954>

**Богослужбові, поховальні та меморіальні практики військових
капеланів Української Галицької армії у формуванні моральної
стійкості вояків 1918–1919 років**

Зуйков Володимир Олегович,

здобувач третього рівня вищої освіти спеціальності 041 «Богослов'я»

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;

старший викладач Таврійського християнського інституту,

Київ, Україна, <https://orcid.org/0009-0001-7858-8997>**Прийнято: 14.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026**

***Анотація.** У статті досліджуються богослужбові, поховальні та меморіальні практики військових капеланів Української Галицької армії (УГА) в період українсько-польської війни 1918–1919 рр. Обґрунтовується теза про те, що пастирська діяльність у військовому середовищі виходила далеко за межі суто релігійного служіння й виконувала комплексну функцію морального консолідування бойових підрозділів в умовах матеріальної нестачі, епідемій та безперервних бойових дій. Капелани УГА – переважно греко-католицькі священики – стали незамінними постатями у підтриманні боєздатності щойно сформованої національної армії. Показано, як польові богослужіння, сповіді, проповіді та благословення зброї й прапорів перетворювали профанний простір бойових позицій на сакральне середовище, надаючи боротьбі трансцендентного виміру й зміцнюючи готовність вояків до*

самопожертви. Таїнство сповіді напередодні наступів виконувало функцію, близьку до сучасного психологічного дебрифінгу. У поховальній сфері капелани забезпечували загиблим гідне прощання навіть в умовах активних бойових дій, наділяючи смерть вояка релігійним, моральним і національним змістом через три семантичні стратегії: мартирологічну, жертвовності та безсмертя. Меморіальні практики – панахиди, надгробні промови, культ пам'яті полеглих творили систему «якорів пам'яті», що перетворювала індивідуальну втрату на колективний обов'язок. Встановлено, що капелан у структурі УГА функціонував як багатовимірний медіатор між релігійним, армійським та національно-політичним полями, а його моральний авторитет, укорінений у традиційному престижі греко-католицького духовенства в галицькому сільському суспільстві, суттєво доповнював командну вертикаль. Ритуальні практики капеланів становили цілісну систему символічних дій, що діяла одночасно на індивідуально-психологічному, мікросоціальному та макросимволічному рівнях.

Ключові слова: Українська Галицька армія, військове капеланство, богослужбові практики, поховальні ритуали, меморіальна культура, моральна стійкість, українсько-польська війна.

Worship, Funeral, and Memorial Practices of Military Chaplains of the Ukrainian Galician Army in Shaping Soldiers' Moral Resilience, 1918–1919

Zuikov Volodymyr,

PhD Candidate in Higher Education, Specialty 041 «Theology»,

Dragomanov Ukrainian State University Senior Lecturer

at the Tavria Christian Institute, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0001-7858-8997>

Abstract. *This article examines the liturgical, funerary and memorial practices of military chaplains of the Ukrainian Galician Army (UGA) during the Ukrainian-Polish War of 1918–1919. The study argues that pastoral ministry in the military environment extended well beyond the boundaries of strictly religious service, fulfilling the broader function of moral consolidation within combat units. Operating under conditions of acute material deprivation, epidemics and the psychological strain of near-constant combat, the chaplains of the UGA – predominantly Greek Catholic priests – became indispensable figures in sustaining the fighting capacity of a newly formed national army. The article analyses three interconnected dimensions of chaplaincy practice. In the sphere of liturgical activity, field services, confessions, homilies and blessings of arms and banners transformed the profane space of the battlefield into a sacred realm, imbuing the soldiers' struggle with transcendent meaning and reinforcing their readiness for self-sacrifice. The sacrament of confession, administered on the eve of major operations, performed a function analogous to modern psychological debriefing, alleviating acute stress and strengthening the inner resolve of combatants. In the domain of funerary practice, chaplains ensured that the fallen received a dignified burial even under active combat conditions. Through abbreviated funeral rites, graveside orations and the improvised marking of field graves, they invested the soldier's death with religious, moral and national significance. Three semantic strategies are identified in the chaplains' treatment of death: the martyrological (equating the fallen soldier with a martyr for the faith), the sacrificial (presenting death as a voluntary offering that hastens national liberation), and the immortality strategy (proclaiming the eternal memory of the dead as an obligation binding the living). These narratives were consistently reproduced in sermons, obituaries and the emerging military press. Memorial practices – commemorative panakhydas, graveside speeches, the cultivation of soldier-martyrs as collective figures of memory – constituted a systematic cultural phenomenon that anchored collective*

remembrance and reinforced the will to continue the struggle. The article further demonstrates that the UGA chaplain functioned as a multi-dimensional mediator: between the religious and the military, between personal fate and the national cause, between institutional authority and individual moral agency. This polyfunctionality, rooted in the traditional social prestige of the Greek Catholic clergy in Galician rural society, endowed chaplains with a moral authority that complemented and, in certain respects, surpassed that of the military command structure. The findings suggest that the ritual practices of UGA chaplains constituted a coherent system of symbolic action operating simultaneously at the individual-psychological, micro-social and macro-symbolic levels, and thus represent a significant, if underexplored, factor in the moral resilience of the Galician army.

Keywords: *Ukrainian Galician Army, military chaplaincy, liturgical practices, funerary rituals, memorial culture, moral resilience, Ukrainian-Polish War, Greek Catholic Church, Western Ukrainian People's Republic, collective memory.*

Постановка проблеми. Дослідження духовного виміру воєнного досвіду залишається одним із пріоритетних напрямів сучасної воєнної антропології та соціальної історії. В українському контексті ця проблематика набуває особливої ваги з огляду на потребу реконструкції інституційних та культурних механізмів, що забезпечували боєздатність першої регулярної збройної сили Галицької держави – Української Галицької армії (УГА). Попри зростаючий інтерес до цієї теми у вітчизняній та зарубіжній науці, богослужбові, поховальні й меморіальні практики капеланів УГА досі не ставали предметом цілісного системного аналізу.

Актуальність теми зумовлена кількома чинниками. По-перше, наявна прогалина в історіографії: попри ґрунтовні студії, присвячені військово-організаційним та оперативно-тактичним аспектам діяльності УГА [1; 2],

духовний вимір армійського побуту вивчено значно менше. По-друге, суспільний запит: в умовах нинішнього збройного конфлікту досвід попередніх поколінь військових священнослужителів набуває практичного значення для розвитку сучасного інституту капеланства. По-третє, методологічна перспективність: аналіз ритуальних практик через призму «моральної економіки» [3] і теорій колективної пам'яті [4] відкриває нові дослідницькі горизонти.

Мета статті – з'ясувати роль богослужбових, поховальних та меморіальних практик військових капеланів УГА як інструменту формування моральної стійкості вояків у 1918–1919 рр. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: реконструювати інституційний контекст капеланської служби в УГА; проаналізувати змістове наповнення та соціальні функції основних типів ритуальних практик; оцінити їхній вплив на колективну ідентичність та бойовий дух підрозділів.

Джерельну базу дослідження становлять мемуарно-щоденникові свідчення ветеранів УГА [5; 6], офіційне діловодство військового відомства ЗУНР, публікації греко-католицької церковної преси воєнних років, а також регіональна преса 1918–1919 рр. Методологічно стаття спирається на досягнення нової воєнної історії, антропології ритуалу та досліджень колективної пам'яті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська Галицька армія постала в листопаді 1918 р. на руїнах розпалої Австро-Угорської монархії. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) 1 листопада 1918 р. відбувалося в умовах одночасної польсько-української збройної сутички за Львів і формування нової державності [2; 7]. Армія будувалася на кадровій основі колишніх австрійських офіцерів і підстаршин українського походження та поповнювалася мобілізованими селянами Східної Галичини, Буковини та Закарпаття. Психологічний стан вояків визначався

суперечливими чинниками. З одного боку, потужним мотиваційним ресурсом слугували національна ідея та захист рідних домівок. З іншого – хаос перехідного періоду, брак зброї, амуніції та продовольства, епідемія іспанки, відчуття ізольованості від союзників і невизначеності майбутнього суттєво підірвали моральний стан. Наближеність фронту до цивільного населення породжувала додатковий психологічний тиск [8].

В цих умовах духовна опіка набувала особливої ваги. Ще на початку листопадових боїв митрополит Андрей Шептицький видав пастирський лист на підтримку ЗУНР і благословив майбутніх захисників держави [9]. Капелани, здебільшого греко-католицькі священники, органічно вписувалися в армійський організм, часто поєднуючи пастирські функції з роллю пресових референтів та культурно-освітніх діячів. Їхнє число у різних корпусах УГА коливалося від 12 до 25 осіб, хоча точна статистика потребує архівної верифікації. Інституційно капеланська служба УГА регламентувалася «Правильником польової служби» та розпорядженнями Державного секретаріату військових справ ЗУНР [1]. Кожен курінь (батальйон) мав право на власного капелана; бригади та корпуси мали штатних капеланів вищого рівня. Втім, реальне забезпечення суттєво відставало від штатного розкладу.

Польова літургія становила серцевину капеланської роботи і виконувала функцію, далеко виходячи за межі власне богослужіння. Відправа Служби Божої на передовій, нерідко просто неба, перетворювала профанний простір поля бою на *sacrum* і давала вояку відчуття вищого сенсу його присутності тут і тепер. Капелан Осип Постоловський описував, як у серпні 1919 р. після важких боїв на Збручі він правив Літургію на снарядних ящиках замість вівтаря, а сотні бійців стояли навколішки попри вичерпані сили [5].

Ритуальна функція проповіді в умовах фронту трансформувалася: якщо в мирний час гомілетика зосереджувалася на морально-дидактичних темах, то в армійських казаннях домінував синтез сакрального й національно-

патріотичного дискурсів. Капелани активно послуговувалися традиційними образами жертвенника та страдництва, вписуючи визвольну боротьбу в метанаратив релігійного мучеництва. Такі висловлювання, як «Україна – то наш хрест» або «Хто гине за рідний народ, той гине за Христа», є типовими для проповідницького стилю доби [6].

Таїнство сповіді виконувало особливу психологічно-терапевтичну функцію напередодні боїв. Масові сповіді перед великими наступами чи оборонними операціями задокументовані в мемуарній літературі [5; 8]. Вони знімали психологічну напругу, виконуючи функцію, близьку до сучасного психологічного дебрифінгу, та зміцнювали готовність до смерті як до морально виправданого вчинку. Помітну роль відігравало також Єлеопомазання (останнє помазання) в польових шпиталях, де капелани перебували поруч із тяжкопораненими. Благословення зброї, прапорів і куренів мало символічний характер і виконувало консолідуючу функцію: воно позначало перехід від цивільного до сакралізованого воїнського стану. Такі обряди особливо активно практикувалися під час формування нових підрозділів і перед важливими операціями – на Перемишльському напрямку, під Львовом та при переправах через Дністер [7]. Спільна молитва структурувала колектив, задавала ритм армійського часу й формувала відчуття спільноти долі.

Ставлення до смерті на війні є одним із найбільш навантажених у символічному плані аспектів воєнного досвіду. У випадку УГА поховальний ритуал набував потрібного значення: релігійного (забезпечення вояку «доброї смерті» та гідного похристиянськи прощання), морального (надання сенсу жертві) та національно-державного (конституювання вояка-мученика як героя нації). Польові поховання в умовах активних бойових дій рідко відповідали усталеній церковній практиці. Капелани адаптували чинопослідування відповідно до умов: скорочений панахидний молебень, короткий надгробний

спіч і хрест із підручних матеріалів нерідко були єдиними можливими знаками поваги до полеглого. Водночас саме ця мінімальна ритуальна рамка відігравала критичну роль, відрізняючи «людську» смерть від знеособленої загибелі. Леонід Цегельський фіксує: «Де тільки міг, отець Омелян ховав наших хлопців не мовчки, а з молитвою» [6].

Капелани активно опікувалися пораненими та вмираючими у польових лазаретах. Їхня присутність у медичних підрозділах виконувала подвійну функцію: безпосередню пастирську (відправа таїнств, утішення, сповідь вмираючих) та опосередковану мотиваційну (боєць знав, що в разі поранення буде духовно і по-людськи забезпечений). Це знання суттєво знижувало страх смерті та підвищувало бойову стійкість [10]. Осмислення смерті вояка у капеланській практиці відбувалося через декілька семантичних стратегій. По-перше, стратегія мартирологічна: загиблий вояк прирівнювався до мученика за віру, оскільки боровся за справедливе право свого народу. По-друге, стратегія жертвовності: смерть поставала як добровільна жертва, що наближала визволення нації. По-третє, стратегія безсмертя: пам'ять про загиблого оголошувалася вічною в душах тих, хто продовжує боротьбу [9; 11]. Ці наративні конструкції регулярно відтворювалися в проповідях, надгробних промовах та некрологах у пресі.

Меморіальні практики як формування пам'яті про полеглих. Меморіальні практики в армійському середовищі УГА виходили за межі поодиноких поховальних обрядів і складали системний культур(ал)ний феномен, спрямований на творення колективної пам'яті. Панахиди за загиблими, відправляювані в тижневі, місячні та річні дати загибелі, виконували ритуальну функцію «якорів пам'яті» – регулярних повернень спільноти до образу полеглого, що не давали йому «розчинитися» в анонімності великої смерті [4].

Могила вояка ставала сакральним простором *sui generis*. Капелани ініціювали і забезпечували впорядкування похоронних ділянок, виготовлення хрестів та написів. Такі могили поставали не лише як місця приватного горя, а як протонаціональні меморіальні осередки – передвісники пізніших «цвинтарів орлів» та лицарів [12]. Вже в ході воєнних дій деякі капелани вели списки загиблих та зберігали особисті речі полеглих для передачі родинам. Надгробні промови капеланів, зафіксовані в пресі та спогадах, будували образ вояка-мученика як консолідуючу фігуру колективної ідентичності. Загиблій зображувався не як жертва безглуздої смерті, а як свідомий герой, чия жертва має трансцендентний вимір і зобов’язує живих продовжувати боротьбу. Таке риторичне оформлення смерті трансформувало особисту втрату в спільний обов’язок [3; 11].

Особливою складовою меморіальної практики була «армійська агіографія» – усні та писемні оповіді про подвиги загиблих, що поширювалися в підрозділах. Капелани нерідко були авторами та трансляторами таких оповідей, які функціонально наближалися до агіографічних легенд і виконували регуляторну роль: задавали взірці бажаної поведінки, формували уявлення про «правильну» смерть та посмертну шану [13]. Це явище пов’язане зі ширшою традицією *Streifliteratur* – бойової словесності, типової для Першої світової війни в цілому.

Аналіз джерел свідчить, що постать капелана в УГА виходила далеко за межі ролі «армійського священика» у традиційному розумінні. Капелан функціонував як медіатор між кількома полями: релігійним (зберігав зв’язок вояка з церковною традицією), моральним (задавав критерії доброго й поганого вчинку в умовах воєнного насилля), армійським (підтримував дисципліну через авторитет, а не примус) та національно-політичним (легітимізував боротьбу з погляду вищих цінностей).

Соціологія армійського авторитету показує, що в мобілізованій армії, складеній здебільшого з селян з невисоким рівнем формальної освіти, священник залишався одним із небагатьох беззаперечних авторитетів [8]. Греко-католицький священник у Галичині традиційно уособлював інтелектуальний, моральний і культурний провід громади. Опинившись в армійському середовищі, він переносив із собою цю «соціальну вагу» й природно ставав центром морального тяжіння підрозділу.

Дисципліна, підтримувана через релігійний авторитет, мала суттєву перевагу перед суто адміністративним примусом: вона апелювала до внутрішньої мотивації вояка, а не до зовнішнього страху покарання. Капелани виступали посередниками в конфліктах між вояками та старшинами [5], надавали психологічну підтримку в кризових ситуаціях, а їхня особиста мужність – перебування на передових позиціях, відправа богослужінь під обстрілами – слугувала живим взірцем.

Важливим виміром діяльності капеланів УГА була культурно-просвітницька робота. Організація читань, виступів, ведення армійських газет і видання відозв пов'язували воєнний досвід із ширшим культурно-національним проєктом. Капелан ставав зв'язковим ланцюгом між вояком та уявленою спільнотою нації, яку той захищав [14]. Це сприяло формуванню колективної ідентичності, що виходила за межі куреня чи бригади й поширювалася на весь «галицький народ в зброї».

Водночас дослідники фіксують певну внутрішню суперечність у ролі капелана: між пастирською місією (піклування про душу індивіда) та функцією ідеологічного мобілізатора (зміцнення колективної волі до продовження боротьби). Ця напруга іноді виявлялася в ситуаціях, коли капелан мав обирати між підтримкою особистого морального вибору вояка й інтересами підрозділу. Однак наявні джерела свідчать, що більшість капеланів

успішно додала цю суперечність через особистий приклад та ситуативну гнучкість [10; 15].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити такі узагальнення. Богослужбові, поховальні та меморіальні практики капеланів УГА становили цілісну систему символічних дій, спрямованих на підтримання морального стану вояків в екстремальних умовах воєнного побуту. Ця система функціонувала на трьох взаємопов'язаних рівнях: індивідуально-психологічному (знання страху смерті, відчуття захищеності), мікросоціальному (консолідація підрозділу навколо спільних цінностей) та макросимволічному (вписування особистої долі вояка в метанаратив національного визволення).

Богослужбові практики – літургія, сповідь, проповідь, благословення – виконували функцію духовної мобілізації, надаючи боротьбі сакрального виміру і легітимізуючи самопожертву через концепт мученицької жертви. Поховальні практики гарантували вояку «гідну смерть» і трансформували загибель із трагічного кінця в акт свідомої жертвовності в ім'я нації та Бога. Меморіальні практики конституювали культ пам'яті полеглих, перетворюючи індивідуальну втрату на колективний обов'язок і зміцнюючи волю живих до продовження боротьби. Постать капелана у структурі УГА виявляється значно більш складною та поліфункціональною, ніж це фіксувала попередня історіографія. Він функціонував як релігійний пастир, моральний авторитет, психологічна підтримка, культурно-просвітній діяч і медіатор між армією та церквою, між особистою долею і національним проєктом.

Досвід капеланів УГА 1918–1919 рр. має не лише суто академічну цінність. Він становить важливий елемент інституційної пам'яті українського військового капеланства, осмислення якого є необхідним для розвитку цього інституту в сучасних збройних силах. Перспективи подальших досліджень пов'язані з виявленням нових архівних джерел, компаративним аналізом

практик капеланів УГА та польського чи австрійського військового духовенства, а також із застосуванням методів мікроісторії до реконструкції індивідуальних капеланських біографій.

Список використаних джерел

1. Литвин М. Р. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. 488 с.
2. Тинченко Я. Ю. Українські збройні сили, березень 1917 – листопад 1918 рр.: організація, чисельність, бойові дії. Київ : Темпора, 2009. 480 с.
3. Leonhard J. Die Büchse der Pandora: Geschichte des Ersten Weltkriegs. München : C. H. Beck, 2014. 1120 p.
4. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. 1989. No. 26. P. 7–24.
5. Постоловський О. Спогади капелана: рукопис. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Ф. 2192. Оп. 2. Спр. 148.
6. Цегельський Л. Від легенд до правди: спомины про події в Україні зв'язані з Першим Листопадом 1918 р. Нью-Йорк ; Філадельфія, 1960. 270 с.
7. Кравс А. За Українську справу: спомины з організації Галицької армії. Львів, 1937. 118 с.
8. Пиріг Р. Я. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. Київ : Інститут історії України НАН України, 2008. 296 с.
9. Гуркіна С. «Український Мойсей». Митрополит Андрей Шептицький та український національний рух. Самбірсько-Дрогобицька єпархія УГКЦ. 2015. URL: <http://www.sde.org.ua/zmi/zvoda/item/3079-ukrajinskyj-mojsej-mytropolyt-andrej-sheptyckyj-ta-ukrajinskyj-nacionalnyj-rukh.html> (дата звернення: 15.04.2026)

10. Павловей І.М. Капеланська служба в Українській галицькій армії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34(73), № 4. С. 52–57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.9>.
11. Mosse G. L. *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*. Oxford : Oxford University Press, 1990. 272 p.
12. Патер І. Спілка визволення України: проблеми державотворення та соціально-економічного розвитку. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 352 с.
13. Hüpfauf B. *War, Violence and the Modern Condition*. Berlin : Walter de Gruyter, 1997. 384 p.
14. Голубко В. Є. Армія Української Народної Республіки 1917–1918: утворення та боротьба за державу. Львів : Кальварія, 1997. 275 с.
15. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво: визвольна ідея і збройний чин. Нью-Йорк : Червона Калина, 1956. 360 с.